

*Шановал О. В.,**здобувач юридичного факультету**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

«СЛІДОВА КАРТИНА» ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Анотація. Стаття присвячена особливостям розслідування торгівлі людьми. Виявлений та розкритий зміст одного з основних елементів криміналістичної характеристики цього злочину – «слідової картини».

Ключові слова: торгівля людьми, криміналістична характеристика, методика розслідування торгівлі людьми, «слідова картина».

Постановка проблеми. В умовах суспільних трансформацій дослідження прав і свобод людини та їх забезпечення набуло особливої актуальності. Наприкінці ХХ ст. незалежна Україна гостро зіткнулася з найбільш актуальною проблемою сучасного світу – злочином «білого рабства». Варто зауважити, що торгівля людьми стоїть на третьому місці за прибутковістю після контрабанди наркотиків і зброї.

Оскільки головними жертвами торгівлі людьми є жінки та дівчата, це поняття розглядається здебільшого як «торгівля жінками» або «торгівля з метою сексуальної експлуатації». Однак об'єктом цього злочину може бути будь-яка особа, незалежно від статі чи віку. Метою торгівлі жінками може бути насильницький шлюб, примусова праця, використання в домашньому господарстві та промисловому чи сільськогосподарському секторах, народження дитини примусово або за замовленням, використання в сексуальному та порнобізнесі. Чоловіків переважно використовують на будівництвах, у промисловості, сільському господарстві, дітей – у жебрацтві, осіб будь-якої статі та віку – для вилучення і трансплантації органів або примусового донорства.

Актуальність теми дослідження зумовлена потребами практики в протидії злочинності та криміналістичною наукою у комплексному вивченні та розв'язанні проблем методики розслідування торгівлі людьми. Важливість наукової розробки цієї теми викликана тим, що її дослідження дозволить запропонувати прийом боротьби з цією групою злочинів, що відповідають сучасному рівню розвитку науки.

Практика також свідчить, що розслідування торгівлі людьми в Україні пов'язане з низкою серйозних труднощів, до яких відносяться: неадекватне фінансування діяльності правоохоронних органів в галузі боротьби з торгівлею людьми, неадекватна законодавча база, недостатнє міжвідомче співробітництво на національному та міжнародному рівнях і відсутність пропозицій для покращення діяльності по боротьбі з цими злочинами. Більш того, через негативне суспільне ставлення до проституції, що нерозривно пов'язана з торгівлею людьми, потерпілі відмовляються давати показання, а батьки не заявляють про зникнення своїх дочок. Дається взнаки також і практика створення сприятливої статистики, коли співробітники правоохоронних органів прагнуть забезпечити кількісні показники, а не якість роботи і бояться допустити помилки.

Отже, актуальність наукової розробки проблем методики розслідування торгівлі людьми викликана потребами практики. Саме ці аргументи повною мірою свідчать про актуальність обраної теми дослідження, про її теоретичну та практичну значущість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як злочин міжнародного характеру торгівлю людьми вивчали І.П. Бліщенко, Л.Н. Галенська, О.Г. Горбунова, В.О. Івашенко, Н.І. Карпачова, В.В. Неволя, А.В. Наумов, В.П. Панов, Ю.О. Решетов й ін. Про торгівлю людьми транснаціональними злочинними групами писали в наукових працях Г.О. Зорін, В.І. Куліков, Б.В. Лизогуб, В.В. Лунєєв, В.С. Овчинський, С.С. Овчинський, М.П. Яблоков. Криміналістичні аспекти цієї теми досліджували В.С. Батиргареева, В.К. Весельський, О.В. Наден, Н.С. Карпов, В.В. Пясковський та ін.

Враховуючи вищевказане, криміналістичний аналіз таких злочинів та створення на його підставі ефективних рекомендацій щодо виявлення, розкриття та розслідування вбачається до сьогодні актуальним.

Мета дослідження – на основі аналізу вітчизняної судово-слідчої практики дослідити особливості «слідової картини» торгівлі людьми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка до вчинення торгівлі людьми, її вчинення та приховання призводять до утворення різноманітних матеріальних змін, які в криміналістиці називаються слідами злочину, що разом з іншими джерелами інформації дозволяють не тільки правильно кваліфікувати вчинене, але й вибирати засоби та методи для розкриття і розслідування цих злочинів. Дані про сліди й отримувана в зв'язку з цим інформація є необхідною умовою забезпечення всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин торгівлі людьми.

Злочин завжди матеріальний і викликає сукупність пов'язаних з ним змін, що відбуваються в органічній та неорганічній природі. Такі відображення поділяються на матеріальні (що виникають як результат взаємодії різних об'єктів), та ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини) [1, с. 2].

На сьогодні сліди розглядаються в широкому і вузькому значенні. «У широкому значенні в криміналістиці слідами називаються комплекси найрізноманітніших за природою ознак, властивих тому чи іншому явищу...» [2]. При цьому слідами називаються будь-які зміни в оточуючій обстановці у зв'язку з вчиненням злочину. Ці зміни можуть виявлятися в переміщенні предметів, відсутності або наявності їх в певному місці, втраті або набутті ними тих чи інших властивостей і т.д. Тому слідами є: а) матеріальні предмети або їх частини; б) матеріальні копії (сліди пальців рук, взуття тощо). Разом з тим, слідами в широкому розумінні є ідеальні відображення – сліди пам'яті (уявні образи). Останні в інформаційному плані більш об'ємні і відбивають як весь об'єкт в цілому, так і його частини і властивості.

Сліди у вузькому значенні – це матеріальні утворення, що відбивають зовнішню будову взаємодіючих об'єктів (відбиття поверхневої будови одного предмета на іншому), тобто сліди-копії [3, с. 141-148].

М.В. Салтевський інформацію про подію злочину, що утворилася в процесі його вчинення, назвав «слідова картина» [2], розуміючи під цим сукупність матеріальних та ідеальних відображень і умов, існуючих на момент виявлення злочину. «Слі-

дова картина» як елемент криміналістичної характеристики – поняття зібране, яке включає опис матеріальних та ідеальних відображень та умов, особливості місця, часу вчинення злочину та деякі інші ознаки, які інколи називають як самостійні елементи криміналістичної характеристики. Мислиться, що така інтерпретація є найбільш вдалою, оскільки поняття «слідова картина» події злочину розкриває інформаційну сторону матеріальних та ідеальних відображень.

«Слідова картина» злочину є обов'язковим елементом криміналістичної характеристики торгівлі людьми, оскільки його зміст виступає практичним інструментом та своєрідним орієнтиром у виборі напрямків розкриття та розслідування. На думку Р.С. Белкіна, описання способів вчинення злочинів полягає не лише в описанні дій, за допомогою яких досягнуті цілі злочинного посягання, але й в описанні типових наслідків застосування того або іншого способу, тобто характерних слідів та місць їх локалізації. «Голе» описання способу злочину не досягає мети: опис треба здійснювати або від слідів застосування цього способу, або до слідів такого застосування [3, с. 178]. При розробці окремих криміналістичних методик йдуть саме цим шляхом: описують, наприклад, типові способи вчинення того чи іншого злочину та відразу ж вказують, які ознаки дозволяють судити про ці способи, тобто про характер і локалізацію залишених злочинцями матеріальних та ідеальних слідів.

Таким чином, «слідова картина» торгівлі людьми – це сукупність абстрагованої інформації про типові матеріальні та ідеальні сліди – ознаки, умови вчинення цього злочину, які є характерними для певних способів вчинення торгівлі людьми і знаходяться в кореляційній взаємозалежності з особою злочинця та особою потерпілого.

Спектр об'єктів криміналістичного дослідження, що зберігли на собі інформацію про подію злочину, у справах про торгівлю людьми досить широкий і утворює чотири великі групи: 1) документи (загальногромадянські та закордонні паспорти потерпілих та злочинців з візами та відмітками про перетинання державного кордону, анкети-заяви на отримання закордонних паспортів, боргові розписки тощо); 2) предмети (засоби, за допомогою яких підроблялися паспорти та інші документи, необхідні для отримання віз для виїзду за кордон, бланки документів тощо); 3) електронні носії інформації (системні блоки комп'ютерів, жорсткі та гнучкі магнітні диски тощо); 4) пам'ять людей (ідеальні відображення).

Розуміння законодавчих зв'язків між системою слідів та іншими елементами криміналістичної характеристики торгівлі людьми надає можливість правильно визначити методичну схему розслідування.

На наш погляд, типові «слідові картини» торгівлі людьми доцільніше досліджувати, поділяючи їх за способами вербування потерпілих та способами переміщення їх через державний кордон України. Узагальнення судово-слідчої практики показує, що способи вербування потерпілих та способи переміщення їх через державний кордон обумовлюють найрізноманітніші зв'язки з діяльністю торгівців і відбивають сліди контакту з оточуючими їх об'єктами.

Зокрема, при вербуванні жертв через засоби масової інформації ознаками такої злочинної діяльності можуть бути оголошення у газетах (передусім, регіональних, що спеціалізуються виключно на публікації різноманітних оголошень), по радіо та телебаченню, в яких пропонуються послуги щодо працевлаштування за кордоном та запрошуються жінки та дівчата.

Слідами, які свідчать про підготовку до такої злочинної діяльності є відсутність певних документів на реєстрацію такої фірми у встановленому законом порядку, на отримання відпо-

відного дозволу (ліцензії) на посередництво у працевлаштуванні або інших видів діяльності, про які йдеться в оголошеннях і т. ін. Оголошення в ЗМІ про високооплачувану роботу за кордоном частіше за все дають фіктивні, не зареєстровані фірми.

При переміщенні жінок через кордон на законних підставах, злочинці, використовуючи передані їм потерпілими загальногромадянські паспорти, займаються оформленням закордонних паспортів та інших необхідних для перетину кордону та в'їзду до іншої держави документів, як правило, за допомогою корумпованих працівників відділів у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб з певними порушеннями.

Прикладом може послужити кримінальна справа порушена прокуратурою Дніпровського району м. Києва відносно друкарки виробничо-комерційної фірми «ОВІР» гр-ки Я., яка з метою підробки заяви-анкети для тимчасового виїзду за кордон на ім'я гр-ки О., виконуючи прохання гр-на Б., під його диктовку внесла в цю анкету завідомо неправдиві дані, що стосуються місця роботи гр-ки О., а також виконала підпис за неіснуючу посадову особу з «місяця роботи» гр-ки О. В подальшому дана заява-анкета послужила підставою для видачі гр-ці О. закордонного паспорту [4].

Слідами такої злочинної діяльності є, як видно з наведеного прикладу, анкети-заяви на отримання закордонного паспорту з неправдивими відомостями.

При переміщенні потерпілих через державний кордон України за підробленими закордонними паспортами найбільш поширеними є оформлення паспортів на інших осіб: знайомих (за їхньою згодою або навіть без їх відома), інших громадян, чії документи опинилися з будь-яких причин у володінні злочинної групи (загублені, викрадені і т. ін.). Спосіб підробки, як правило, традиційний – переклеювання фотокарток потерпілих. Крім того, жертви достатньо часто перетинають український кордон з підробленою візою і справжнім паспортом. Очевидно, це пов'язано з тим, що підробити візу простіше, ніж паспорт.

На підставі цього доказового значення набувають вилучені у відділах у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб документи, які послужили підставою для оформлення закордонних паспортів, а також показання працівників цих відділів про обставини підготовки та оформлення даних документів.

При розслідуванні торгівлі людьми доказового значення також набувають вилучені у осіб, причетних до торгівлі людьми, трудових договорів (контрактів) з потерпілими та іншими особами; боргові розписки; закордонні та громадянські паспорти потерпілих та інших осіб (або їх копії); закордонні паспорти злочинців з великою кількістю віз та відміток про перетинання кордонів; анкети для отримання закордонних паспортів; митні декларації; трудові договори (контракти); копії квитанцій на міжнародні поштові відправлення; установчі документи, що підтверджують право на заняття туристичною діяльністю, діяльністю по працевлаштуванню (в тому числі і за кордоном); проїзні квитки, білети; банківські дозволи на вивіз валюти; записні книжки, в тому числі і електронні; інші записи; мобільні телефони з пам'яттю, передусім, якщо там є анкетні дані, адреси, номери телефонів великої кількості осіб жіночої статі, а також іноземних громадян, банківських рахунків; документи про надходження та одержання грошових переказів; альбоми з фотографіями різноманітних жінок тощо. До того ж, у пам'яті комп'ютерів, вилучених у вищевказаних осіб, можуть зберігатися й інші дані, що стосуються злочинної діяльності, зокрема, облік жінок, отриманих за їх продаж грошей і т. ін.

Суттєве значення мають дані Укртелекому та інших організацій, що надають послуги з телефонного зв'язку, про вхідні та

вихідні дзвінки з телефонів осіб, які підозрюються у причетності до злочинної діяльності.

Оскільки нерідко злочинці використовують безготівкові форми розрахунків через банки за системою переказів «Western Union», це надає можливість отримати з банківських установ відповідні документи.

Водночас в Держприкордонслужбі залишаються відомості про місце і час, з ким і на якому автотранспорті особи, причетні до торгівлі людьми, перетинали будь-коли державний кордон України. Крім того, відповідні дані залишаються в касах аеропортів, залізничних вокзалів, оскільки у багатьох випадках при оформленні проїзних документів вказується прізвище пасажирів. На митниці залишаються митні декларації про вивезення та ввезення іноземної валюти на територію України при безпосередньому перевезенні злочинцями грошей, за поставлених жінок.

У разі звернення потерпілих за медичною допомогою у відповідних медичних установах залишаються медичні документи (реєстраційні обліки, картки, історії хвороб тощо), крім того, медичним працівникам відомі обставини щодо звернення та лікування потерпілих.

Висновки. Таким чином, торгівлею людьми сьогодні визнається продаж чи інша оплатна передача людини, а так само здійснення стосовно неї будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам) з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення у боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці.

Криміналістична характеристика торгівлі людьми – це система відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки торгівлі людьми, яка відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові і перевірці слідчих версій в розслідуванні даних злочинів.

Зміст криміналістичної характеристики, злочин повинен містити в собі лише істотні криміналістично значимі, типові, взаємозалежні ознаки злочину, обумовлені практичною необхідністю. Тому, на нашу думку, криміналістична характеристика торгівлі людьми повинна включати такі елементи: а) способи вчинення торгівлі людьми; б) «слідова картина» торгівлі людьми; в) відомості про особу злочинця; г) відомості про особу потерпілого.

«Слідова картина» торгівлі людьми – це сукупність абстрагованої інформації про типові матеріальні та ідеальні сліди –

ознаки, умови вчинення даного злочину, які є характерними для певних способів вчинення торгівлі людьми і знаходяться в кореляційній взаємозалежності з особою злочинця та особою потерпілої.

Типові «слідові картини» торгівлі людьми доцільніше досліджувати, поділяючи їх за способами вербування потерпілих та способами переміщення їх через державний кордон України. Узагальнення судово-слідчої практики показує, що способи вербування потерпілих та способи переміщення їх через державний кордон обумовлюють найрізноманітніші зв'язки з діяльністю торгівців і відбивають сліди контакту з оточуючими їх об'єктами.

Аналіз «слідової картини» торгівлі людьми сприяє виявленню кореляційних зв'язків цього елемента з іншими структурними елементами криміналістичної характеристики досліджуваних злочинів. З огляду на це, «слідова картина» дає змогу будувати версії про способи вчинення торгівлі людьми, а також осіб, які вчинили даний злочин.

Література:

1. Галаган В.И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Украинская академия внутренних дел. – К., 1992. – 24 с.
2. Салтевский М.В. Следы – источники криминалистической информации // Криминалистика : В современном изложении юристов : Учеб. и практич. пособие. – Х. : Рубикон, 1997. – 432 с.
3. Белкин П.С. Криминалистика : проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике. – М. : Юрид. лит., 1988. – 302 с.
4. Архів Дніпровського районного суду м. Києва.

Шаповал Е. В. «Следовая картина» торговли людьми

Аннотация. Статья посвящена особенностям расследования торговли людьми. Раскрыто содержание одного из основных элементов криминалистической характеристики этого преступления – «следовой картины».

Ключевые слова: торговля людьми, криминалистическая характеристика, методика расследования торговли людьми, «следовая картина».

Shapoval O. «Revealing traces» of human trafficking

Summary. The article discusses to the peculiarities of the investigation of human trafficking. Identified and disclosed the contents of one of the major elements of criminological characteristics of the crime – «revealing traces».

Key words: human trafficking, criminological characteristics, methods of investigation of human trafficking, «revealing traces».